

УДК 338.43:338.432:338.439.4+339.166.2:339.5

Біленький О.Ю., к.е.н., доцент©*Донецький національний університет економіки і торгівлі
ім. Михайла Туган-Барановського*

СВІТОВЕ ВИРОБНИЦТВО І ТОРГІВЛЯ ПРОДУКЦІЄЮ РОСЛИННИЦТВА

У статті наведений аналіз динаміки змін обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур та торгівлі ними на світовому рівні за 1980–2009 роки.

Ключові слова: виробництво, рослинництво, експорт, імпорт, ціна.

Постановка проблеми. Зростаюча чисельність населення нашої планети ставить перед світовим сільським господарством все нові й нові завдання щодо не просто забезпечення людства продовольством, а й підвищення його рівня. Разом з тим, події останніх років засвідчили, що фактично на планеті існує майже перманентна продовольча криза, яка пов'язана з багатьма факторами. Зокрема, з одного боку, підвищенням платоспроможності населення в багатьох країнах, що сприяє підвищенню попиту на продовольство, а з іншого – зубожіння значної частини населення планети. Адже у 42-х бідних країнах питома вага населення, що страждає від недоїдання, коливається від 8 (Мавританія та Нігерія) до 71 % (Ефіопія) [1, с. 174].

Аналіз останніх досліджень. Питанням оцінки виробництва рослинницької продукції та змінам у торгівлі нею присвячені дослідження багатьох вітчизняних дослідників, зокрема, Білоруса О.Г. [2, 3], Саблука П.Т. [4, 5], Супіханова Б.К. [6].

Мета статті. Аналіз динаміки виробництва і торгівлі основними видами аграрної продукції рослинництва на світовому рівні за 1980–2009 роки з урахуванням того, що населення планети за цей період зросло з 4,4 до 6,8 млрд людей, або на 153,4%.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зупинимося на змінах обсягів виробництва основних зернових культур [7] (табл. 1).

Отже, період з 1980 по 2009 рік характеризується значними змінами у виробництві рослинницької продукції:

1. Зміна структури виробництва зернових культур при різновекторності збільшення обсягів виробництва;

2. Зростання середньої врожайності всіх культур;

3. Придільення більшої уваги виробництву сої, соняшнику, цукрової тростини та овочам;

4. Незначне зменшення виробництва картоплі при падінні більше, ніж у два рази цукрових буряків, на заміну яким приходиться менш трудомістка цукрова тростина.

Таблиця 1

Виробництво основних видів рослинницької продукції

Показники	1980 р.	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2009 р. до 1980 р., %
Зернові						
Площа, млн га	717,2	708,5	672,7	710,1	699,2	97,5
Валовий збір, млн т	1549,9	1952,4	2060,2	2523,8	2493,6	160,9
Урожайність, ц/га	21,61	27,56	30,63	35,54	35,66	165,0
Пшениця						
Площа, млн га	237,2	231,3	215,4	222,7	225,6	95,1
Валовий збір, млн т	440,2	592,3	585,7	683,1	685,6	155,8
Урожайність, ц/га	18,55	25,61	27,19	30,07	30,39	163,8
Рис						
Площа, млн га	144,4	147,0	154,0	154,9	158,3	102,6
Валовий збір, млн т	396,8	518,6	599,3	634,4	685,2	172,7
Урожайність, ц/га	27,48	35,28	38,90	40,94	43,28	157,5
Кукурудза						
Площа, млн га	125,8	131,3	137,0	160,8	158,6	126,1
Валовий збір, млн т	396,6	483,3	592,3	826,7	818,8	206,4
Урожайність, ц/га	31,53	36,81	43,25	51,41	51,62	163,7
Ячмінь						
Площа, млн га	78,4	73,7	54,5	56,3	54,0	68,9
Валовий збір, млн т	156,7	178,0	133,1	154,7	152,1	97,1
Урожайність, ц/га	19,98	24,15	24,42	27,49	28,14	140,9
Овес						
Площа, млн га	24,7	20,7	12,7	11,3	10,2	41,3
Валовий збір, млн т	41,4	39,9	26,1	25,9	23,6	56,1
Урожайність, ц/га	16,78	19,30	20,59	22,91	22,78	135,8
Соя						
Площа, млн га	50,6	57,2	74,3	96,5	99,5	196,5
Валовий збір, млн т	81,0	108,4	101,3	231,4	223,2	275,4
Урожайність, ц/га	16,0	18,97	21,69	23,98	22,43	140,2
Соняшник						
Площа, млн га	12,4	17,0	21,1	25,0	23,7	190,9
Валовий збір, млн т	13,6	22,7	26,4	36,1	32,4	237,2
Урожайність, ц/га	10,99	13,33	12,53	14,41	13,66	124,3
Овочі						
Площа, млн га	25,7	31,6	46,3	51,5	53,1	206,7
Валовий збір, млн т	325,6	466,5	776,4	593,8	1011,5	310,6
Урожайність, ц/га	126,7	147,4	167,6	173,5	190,4	150,3
Картопля						
Площа, млн га	18,8	17,6	20,0	18,1	18,6	99,4
Валовий збір, млн т	240,5	266,6	327,3	327,7	329,6	137,1
Урожайність, ц/га	128,17	151,31	163,17	180,73	176,70	137,9
Цукрові буряки						
Площа, млн га	8,7	8,6	6,0	4,3	4,3	48,2
Валовий збір, млн т	267,8	309,2	250,1	222,0	227,2	84,8
Урожайність, ц/га	302,12	357,13	416,00	517,97	531,48	175,9
Цукрова тростина						
Площа, млн га	13,3	17,8	19,4	24,2	23,8	179,0
Валовий збір, млн т	734,5	1053,0	1257,5	1728,9	1661,2	226,2
Урожайність, ц/га	552,88	616,53	647,66	714,05	698,66	126,4

Щодо зернових, то, незважаючи на продовольчу кризу, на світовому рівні на 11,6 млн га, або майже на 5%, скоротилися площі пшениці, але внаслідок більше ніж півтораразового зростання середньої врожайності її валові збори зросли з 440,2 до 685,6 млн тонн, або на 55,8%.

Привабливість для виробників кукурудзи, як найврожайнішої серед зернових культур зумовила підвищення її площ на 22,8 млн га, або на 26,1%, що в поєднанні зі зростанням середньої врожайності з 31,53 до 51,62 ц/га, або на 63,7%, призвело до понад двократного збільшення її валових зборів – з 396,6 до 818,8 млн тонн. По ячменю та вівсу – навпаки, відбулося значне скорочення площ, особливо вівса, і відповідно, зменшення валових урожаїв по ячменю на 4,6 млн тонн, або на 2,9%, а по вівсу – на 17,8 млн тонн, або на 43,9%.

Разом з тим все більший розвиток отримує виробництво таких білково-олійних культур як соя та соняшник, урожаї яких більше ніж подвоїлися при зростанні як площ, так і врожайності. По сої площі зросли на 48,9 млн га, або на 96,5%, по соняшнику – на 11,3 млн га, або на 90,9% в поєднанні зі зростанням врожайності сої на 6,43, а соняшнику – на 2,67 ц/га. Такі зміни зумовили збільшення обсягів виробництва відповідно на 142,2 і 18,6 млн тонн.

Слід зазначити, що деяке зменшення площ картоплі було більше ніж компенсовано підвищенням урожайності на 37,9% і тому валові збори цієї культури зросли на 89,1 млн тонн, або на 31,1%.

Цікавими є зміни у виробництві двох головних цукрових культур – цукрових буряків і цукрової тростини. Так, якщо площі першої зменшилися на 4,4 млн га, або на 51,8%, то навіть значне зростання середньої врожайності на 229,36 ц/га не компенсувало зменшення обсягів виробництва, яке становило за ці роки 40,6 млн тонн. Водночас значно зросли всі показники цукрової тростини – площа на 10,5 млн га, врожайність на 145,78 ц/га і валовий урожай – на 926,7 млн тонн, який сягнув у 2009 році 1661,2 млн тонн.

Ще більше зростання виробництва відбулося в галузі овочівництва – двократне збільшення площ з 25,7 до 53,1 млн га, понад полуторне зростання врожайності – зі 126,7 до 190,4 ц/га і, відповідно, трикратне збільшення валових зборів – з 325,6 до 1011,5 млн тонн.

Зміни обсягів виробництва окремих видів аграрної продукції зумовили значні зміни обсягів світової торгівлі цими товарами, насамперед, продукції рослинництва [8] (табл. 2).

Всі види товарів, наведених у таблиці 2, за обсягами зросли від 1,2 раза по кукурудзі до майже трикратного збільшення експорту сої – з 26,9 у 1980 році до 79 млн тонн у 2009 році. В цілому експорт зернових зріс на 42,1%, або з 223,1 до 317,7 млн тонн при базуванні в основному на двох культурах – пшениці (на 47,5%, або з 90,2 до 131,1 млн тонн) і кукурудзі (з 80,3 до 102,1 млн тонн). Питома вага цих двох культур у загальному експорті зернових становила у 2008 році 73,4% і дещо знизилася порівняно з 1980 роком – 76,4% за рахунок більшого зростання експорту вівса (у 2,2 раза) та ячменю (в 1,7 раза).

Таблиця 2

Експорт аграрної продукції, млн. т.

Показники	1980 р.	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2009 р. до 1980 р., %
Продукція рослинництва						
Зернові разом	223,1	226,2	273,1	291,4	317,7	142,1
в т. ч. пшениця	90,2	98,6	117,2	120,5	131,1	147,5
кукурудза	20,3	72,0	82,3	90,4	102,1	127,1
ячмінь	16,0	21,0	23,9	25,8	27,2	170,0
овес	1,5	2,1	2,7	2,6	3,4	226,7
соя	26,9	25,9	47,4	65,4	79,0	293,7
соняшник	1,9	2,0	3,8	3,1	3,1	163,1
Картопля	4,9	7,0	7,8	8,9	9,9	202,0
Цукрові буряки	0,1	0,3	0,1	0,7	0,3	300,0
Цукрова тростина	0,08	0,09	0,06	0,08	0,08	0

Стрімко зросли обсяги експорту соняшнику – на 63,1%, або з 1,5 до 3,4 млн тонн при двократному збільшенні торгівлі картоплею – з 4,9 до 9,9 млн тонн.

Обсяг торгівлі цукровими буряками та цукровою тростиною незначні, хоча відбулося трикратне збільшення обсягів експорту цукровими буряками.

Водночас разом зі збільшенням обсягів фізичного експорту продукції сільського господарства зросли грошові надходження від її реалізації (табл. 3).

Таблиця 3

Експорт аграрної продукції, млн дол. США

Показники	1980 р.	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2009 р. до 1980 р., %
Продукція рослинництва						
Зернові разом	40631,9	36459,1	35428,2	45999,9	108542,1	267,1
в т. ч. пшениця	16804,3	15986,1	14160,8	17596,5	44897,5	267,2
кукурудза	12008,4	9800,5	8781,4	11202,9	26933,5	224,3
ячмінь	2795,6	3221,7	2812,5	3602,5	7705,3	275,6
овес	220,3	245,5	279,3	368,0	910,6	413,4
соя	7102,2	5868,9	9195,8	15789,4	35130,1	494,6
соняшник	563,8	1091,7	929,2	1235,3	2425,0	430,1
Картопля	909,6	1590,4	1289,9	1878,3	3323,1	365,4
Цукрові буряки	6,3	12,9	6,6	36,4	31,7	503,3
Цукрова тростина	9,6	23,8	4,2	4,7	6,2	65,1

Найбільший приріст дав експорт продукції зерна – +67,9 млрд дол. США, що зумовлено зростанням загальної вартості експортованого зерна в 2,6 раза. Разом з тим у відносному виразі найбільше зріс експорт сої – в 4,9 раза і цукрових буряків.

Але якщо вартість сої зросла на 28 млрд дол. США, то цукрових буряків внаслідок незначних обсягів його експорту лише на 25,4 млн.

В цілому з наведених у таблиці 3 даних по експорту продукції рослинництва її вартість зросла з 81 до 229,9 млрд дол. США, або в 2,8 раза.

Зазначимо, що більш стрімке зростання експорту у грошовому виразі порівняно з нарощуванням фізичних обсягів зумовлено значним зростанням цін на експортну продукцію (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка цін на експортну аграрну сировину, дол./т*

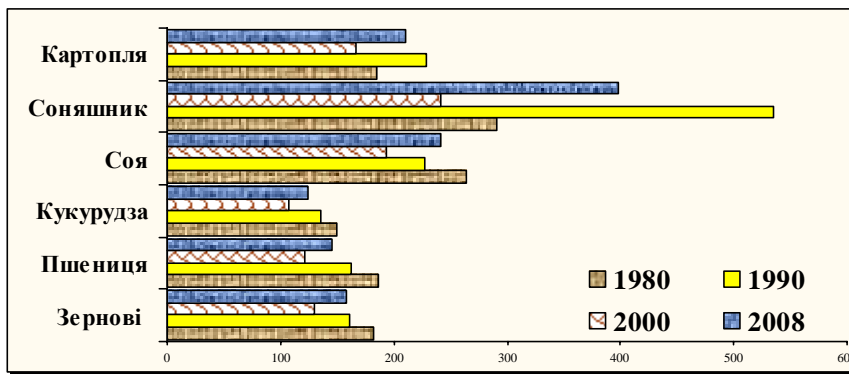
Показники	1980 р.	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2009 р. до 1980 р., %
Продукція рослинництва						
Зернові разом	182,1	161,2	129,7	157,8	341,7	187,7
в т. ч. пшениця	186,3	162,1	120,8	146,0	342,4	183,7
кукурудза	149,5	136,0	106,6	123,9	263,8	176,4
ячмінь	173,9	153,0	117,8	139,6	283,5	103,0
овес	147,5	119,0	102,4	141,5	269,7	182,9
соя	264,2	226,8	194,1	241,4	444,6	168,3
соняшник	290,7	534,5	241,5	398,5	771,7	267,9
Картопля	184,8	228,1	166,1	211,0	335,2	181,4
Цукрові буряки	57,7	44,4	58,0	52,0	97,5	188,6
Цукрова тростина	113,8	263,1	70,9	58,7	77,6	68,2

* Джерело: fao.org.trade з нашими розрахунками

Отже, після 1980 року ціни на аграрну сировину почали знижуватися й досягли свого мінімуму у 2000 році, а потім почалося їх зростання до максимуму у 2008 році, коли вони у поєднанні з іншими чинниками, що розкриті у статті В.І.Власова і М.А. Лисак [9, с. 138-141] зумовили глобальну продовольчу кризу.

Наочно динаміка середньосвітових цін на основні види аграрної сировини показана на рисунку 1.

Збільшення обсягів експорту продукції АПК в поєднанні зі зростанням цін на неї зумовили значні зміни у величині загальної вартості експортної продукції АПК. Якщо у 1980 році загальний її експорт дорівнював 233,8 млрд дол. США, то у 2008 році він перевищив 1 трлн. Тобто зростання відбулося в 4,5 раза. Але експорт промислової продукції зростав більш стрімко. Так, якщо в 1980 році світовий експорт промислових товарів становив 1,8 трлн дол. США (розрахунки зроблені нами з використанням даних ЮНКТАД по загальному експорту і ФАО по експорту по продукції АПК), то у 2008 році він збільшився до майже 15,0 трлн дол. США, або у 8,3 раза.

Рис. 1. Динаміка середньосвітових цін на продукцію рослинництва, дол./т

Внаслідок цього питома вага експорту продукції АПК в загальносвітовому експорті знизилася з 11,4 до 6,6%.

Висновки. Таким чином, зміни у сільському господарстві на світовому рівні характеризуються такими рисами:

1. Збільшення обсягів виробництва, які за темпами випереджають темпи зростання чисельності населення.
2. Стрімке зростання обсягів експорту аграрної сировини галузі рослинництва.
3. Хвилеподібною динамікою цін на основні види рослинницької сировини зі зростанням їх за останні роки, що в поєднанні з іншими чинниками зумовило глобальну продовольчу кризу.

Література

1. Доклад о развитии человека 2010. – ПРООН. – М.: Весь Мир, 2010. – 228 с.
2. Білорус О.Г. Глобальні трансформації торгівлі/ О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 228 с.
3. Білорус О.Г. Глобальна продовольча безпека/ Білорус О.Г., Зубець М.В., Саблук П.Т., Власов В.І. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2009. – 486 с.
4. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство/ Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2008. – 632 с.
5. Саблук П.Т. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції/ Саблук П.Т., Калієв Г.А., Власов В.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 210 с.
6. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції/ Супіханов Б.К. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 530 с.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fao.org.production
8. Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fao.org.trade
9. Шляхи подолання глобальної продовольчої кризи/ В.І.Власов, М.А. Лисак // Економіка АПК, 2010. – №4. – С 138-141.

Summary

Bilenkiy O.Yu.

Donetsk economic university named by M.I. Tugan-Baranovskiy

WORLD OUTPUT AND TRADE BY CROPS

In the article analiz of dinamic changes of production of basic crops and trade by them at a world level for 1980–2009 years are resulted.

Key words: *output, crops, export, import, price.*

Рецензент – д.е.н., професор Шутьський М.Г.